

האם מותר להכנס לכנסייה? פרסום ראשון של תשובה הגאון ר' אליעזר ברקוביץ בנידון מלך שפרא

לכוארה, התשובה לשאלת כוורתה המאמר פשוטה היא כביעה בכוותחא. הלא אפילו אם ע"ז בשיתוף מותר לגויים, hari היא אסורה, ובגדר עבודה זרה גמורה, ליהודים. ואכן בגלל זה יהודים רבים בתולדות עמננו נהרגו על קדוש ה' כדי להמלט מאיסור שיתנו כבודה הנוצרות, וכדין ע"ז שהיה בהרג ועל יערן. חיפשתי ולא מצאתי בספר הפוסקים שיווזו יותר לחנס לבית עבידי עבודה זרה בשיתוף (כנסייה) כדי ליהנות מהאוננות המיוודת והתמונה הנמצאות בתוך כותלה, ויש מגדולי ההוראה שאסרו כניסה למקומות אלו אפילו בשעת הדחק. אכן במקורה האחרון יש מקילים כאשר, לדוגמא, לטובות הכלל צריך הרבה להיות שם לאירוע מסוימים, בתחום מייצג ליהודים אשר במדינה וקדומה. אצין לדוגמא הופעת הרב הראשי של אנגליה בטקסים שונים בכנסיות, דבר שנעשה בהסכם בית דין, ואפשר להכליל בזה גם הופעת רב מכובד ומפורסם בכנסייה ביום ההכתרה של נסיא אובמה, דבר שגורם לשערוריה בקרב בני ארץות הברית ולביבורת חריפה וגם להשמצת שם הרב הנ"ל בקרב חוגים מסוימים.¹

בין גודלי הפוסקים שהעמיקו חקור בשאלת הכנסייה אצין לש"ת אגרות משה, יורה דעה חלק ג סי' קטט אותן ו, צי' אליעזר חלק יד סי' צא, יביע אומר חלק ב, יו"ד סי' יא, ויזהו דעת חלק ד סי' מה. בהתחשב עם יחס ההלכה אל הנצרות בכלל, ושמונותם של הפוסקים הנ"ל בפרט, בטח לא תהיה הפעעה לקורא לשם, שמסקנת דיוניהם ובירוריהם היא לחומרא, ותצא דין לאיסור.² אלא שברצוני לעיר, עד כמה שיד ידעת מגעת, לכמה עובדות

1. בili לחנס לוכוח ההלכה, כי יש גדולים וטובים ממוני שכבר הביעו את דעתיהם, ברור כמשמעותם שהבורות עלוי מטעם ארגון רבים אחד צריכה הייתה להיות בציג�א, ולא בעתוונים המפורטים בכל העולם ו"ל. (כמוון, מלים אלו מוסבים לפני אלה שלא קבלו את טענת הרב הנ"ל שהיא צורך גדול שרב שומר תורה ומצוות יהיה נוכח בטקס לכבוד הנשיא החדש).

2. יש לעיר לדברי הגרא"ד הלוי בספרו עשה לך רב, חלק ד סיון נג, שמותר לחנס לכנסייה אם היא אינה משמשת היום מקום פולחן והוא רק מקום ביקור לתיירים ומטיילים הרוצים ליהנות מבניה הכנסייה. ומה יענה הרוב על דבר ההסתכלות וההענינות בתמונה

בלתי ידועות כ"כ, מהם רואים שהיו אלו שלא הלו בתרם בnidon זה. נרצה נא ונראה.

(א) לפני הקמת מדינת אורה³, כשהמלחמות בריטניה משלה על יבשת אמריקה, הגיע לפה שד"ר מחברון, הרב רפאל חיים קרייגל, והדבר ידוע שהוא היה נוכח בזמן התפילה בכנסייה.⁴ (ב) הגאון רבי יוסף משאש, בשו"ת מים חיים חלק ב, י"ד סי' קה, מעיד על עצמו שנכנס לכנסייה כדי ללימוד על טיב הנצרות. וול': "עמדתי על עניין הנוצרים בעבודתם והפצרתי ביהודי אחד מכיר כומר אחד גדול אడוק מאד בדתו, להציגני לפניו לשאול את פיו על רוז דנא, וכן היה נתעדרנו שלושתנו בבית תפלה". אחריו שחקר בדבר בא למסקנה שאין לה לנצרות עם הע"ז ולא כלום. אולם דא עקא, שהוטעה עי' הוכומר, או לא הבין מה שאמר לו. לדוגמא, כשהגאי משאש שאל מדוע קורין לישו בן אליהם, השיב הוכומר: "פירש אלהים הוא מלאך כמו בני-האללים האמור באובי, שפירשו מלאכים, ולא כמו שאנו מעליים אותם ואומרים עליהם שהם מאמנים בשתוּך אב בן ורוח, ומפרשים אלהים על המקום ב"ה חיללה, רק הם מאמינים באב אחד מיוחד בתכילת האחדות". (מריה דאברהם! אם הבין הגאי משאש אל שכן את דבריו של כומר זה, הרי לא זו בלבד שהטעה את הגאון במילatta דעבידה לאגלווי אלא שהוא בעצם כפר באחד מעיקרי הדת שלו!)

מצאתי עוד מקרים של יהודים שנכנסו לכנסיות (כוונתי לאלו שעשו את זה בבחירה, וידעו שהרבה פעמים היו היהודים אנוסים והוכרזו לחכנס לכנסיות ולהיות שם כדי לשמע את דרישות הוכומר וכיו"ב). (ג) עמנואל הרומי (במחברת כא) כותב: "ויהי היום נכנסנו להיכל הגדול אשר לנוצרים. וסביר להיכל היו קברות המלכים האדיאים והסגנים החזרויים, כתוב על כל אחד מהם مليיצות צחות וקינות ערבות . . . יכנוו בעבורם הלבבות השומעות וישמו עניין הלב דמעות ונכונות והברכים מתנפלות וכורעות".⁵ (ד) הר"א מודינא כתוב על עצמו: "בימים אלה אנכי הולך פעמים רבות אל חבורת מלומדים אל דרישותיהם".⁶ המלומדים הם כומרים ואין ספק שנשאו את דרישותיהם בכנסיות. למי שרצו למצוא סמכין בהלכה, בגין "מעשה רב", ברור שאי אפשר להביא ראיות מאנשים כאלה, כי לא למד על הכליל יצאו. הדבר פשוט לגבי עמנואל ואפילו לגבי הר"א מודינא שהיה לפחות גדול, מכל מקום אפשר לתארו כ"איש הփך", קלשונו של בעל שו"ת צין אליעזר, חלק יג סי' יב.

אולם הגאון הרראש"⁷ רבי יעקב מאיר אכן היה אחד מגibili הדור ומצאתי שכאורה הוא נכנס לכנסייה כשרהה צריך. וכך כתוב גד פרומקין:

הנמצאות במקומות אלו, בוחן רואים את ה"קדושים" של דת הנוצרים? בנקודה זו לא דין הגרח"ד בתשובתו. וראה לקמן בהערה 10.

3. ראה col. 18 Encyclopaedia Judaica, vol. 5.

4. מחברות עמנואל, בעייכת א. מ. הרכמן (תל-אביב, תש"ו), עמ' 595.

5. כתבי הרב יהודה אריה מודינה, בעריכת יהודה בלוי (בוואפערט, תרט"ו), עמ' 48.

מלך שפירא

מה

באותו זמן, נתתי דעתך בתחום אחר לגמרי, והוא למצוא ביטוי חגיגי ברוח לאומי לרשות אשר עטף אותנו לרגל שחורו ירושלים מעול העותומני, עצעד ראשון לאולה השלים. סר רונלד סטורס, מושל ירושלים, הנרג לחוג ברוב פאר שנה שנה את יום כניסה צבאות אלנבי לירושלים, בתשיעי לדצמבר. בבוקר היו מתפללים לכבוד היום הזה בכנסיית טט. ג'ורג', ולאחר הצהרים היה מקבל אורחים בביתו. גם היהודים השתתפו בטקס ובין הבאים היה הרוב יעקב מאיר בתלבושתו הרשミת ענד אוניות המכובד שנתקבב בהם על ידי השולטן ומלכי יוון ואנגליה.⁶

יש עוד להעיר שהרב יוסף קרליבך הי"ד, שהיה צדיק ות"ח גдол שנהרג על קידוש השם בשנות הזעם, לא רק נכנס לכנסיה, אלא הביא לשם את צעירים הצען להראות להם את יופי המקום. ו"ל של השופט חיים כהן, שהיה אחד מתלמידיו:

He spent a full day with the boys in the Cathedral at Cologne, expertly explaining every detail of the statues, the glass windows, the ornaments, and the intricacies of the Catholic faith and ritual; but I was not allowed to participate, being a Cohen who may not be under the same roof with a corpse or with tombs, lest he become impure; and although, according to the letter of the Law, it is only the Jewish dead the contact with whom renders impure, and not the non-Jewish dead, still Carlebach held that the least possibility that among the dead buried in the cathedral may have been a person of Jewish origin (even though ultimately converted to Christianity), sufficed to make the place taboo to me.⁷

לאחר הקדמה קצרה זו, הנני בזה לפרסם תשובה מפרי עטו של הגאון ר' אליעזר ברקוביץ. כפי שיראה המעיין, יש להגר"א ברקוביץ דרך משלו בගישתו לסוגיא זו ובניתו הענינית, ועל כן מカリ הוא יותר מאשר הפוסקים. אפילו את"ל שאפשר לקבל את מסקנותו למעשה, או משום שנימוקיו אינם עומדים בפניו שבט הביקורת, או משום שרוב פוסקי זמננו נחלקו עליו, ברור שכדי לעיין ולפפל בדבריו. זכות גוזלה נתגלה על ידי לפרסם דבריו בהלכה של גאון זה, שמיסיבות ידועות הוכרה להשקיע את רוב כוחו ומרצו במחשבת היהדות, ובגלל זה רבים אינם מודעים לאဂלו בש"ס ובפוסקים. רק דבר אחד עיר: כשהרב אליהו יונגן בקש מהגאון ר' ויינברג למצוא פתרון לבעת העוגנה, השיב לו שבגלל

6. דרך שופט בירושלים (תל-אביב תש"ד), עמ' 294 (אولי כוונתו שהגר"י מאיר רק בא לביתו של מושל ירושלים). ידוע שהגר"י מאיר לבש אותן כבוד שקבל מהמלחמות שהיתה באותו שמי וערב (ויש תמונה מפורסמת בה רואים אותו עם מדליה זו). כבר דנו כמה פוסקים בעניין מדליות אלו. עיין בשורת יין הטוב, חלק א' י"ד ס' יב, ובשורת ייחוה דעת, חלק ג' סה. וכדי להעיר שבמדליות אלו כל הצדדים שבסכורה שוים הם, ובזה אינם בזיהוק כמו השתי וערב שלובשים הנוצרים האזוקים.

Haim H. Cohn, "Joseph Carlebach," *Leo Baeck Institute Year Book* 5 (1960), 66..7

זקנותו אין לו היכולות הדרושים לעובדה חשובה זו, והציג את תלמידו הגדול, הגרא"ב, כמו שמכשור לעובדה זו. כשהגרא"ב הוציא את ספרו "תנאי בנסואין ובגט", כתב לו רבו הסכמה נפלאה. הגאון ר' ויינברג ידע אתCHO הגדול של הגרא"ב בהלכה, וידע שכל דבר חמוץ שבא לפניו שקל בעדתו בשכל הקודש.⁸ ואם זו הייתה דעתו של ר宾נו לפניו מה ענה אבתהיה. וכי בזה לא יכול את עיניו של הדור החדש שמכיר את "פָּרוֹפֶּסֶר" ברקוביץ, גוזל הפלוסופים, אך אינו ידע על גולדתו בהלכה של "הגאון" ר' אליעזר ברקוביץ.⁹

ב"ה אייר תשס"ה

שאלת: בתיה ספר שדה של "החברה להגנת הטבע" מארגוני סיורים מודרניים למקומות שונים בארץ, לשם הכרת הארץ ולימוד עברה. האם מדריך שומר מצוות ימנע מהחנס למןזרים וכנסיות נזaries, המצוים במסלול הטיול, למורות שהמקומות בעלי אופי ההיסטורי בתולדות ארץ ישראל?

תשובות:

ג. יסודי האיסור השיעיים לשאלת הכנסת לבתי אלילים הם מדרבנן.

א. בירושלים (מס' ע"ז פ"ג הל' ו, ר' גם התוספות לע"ז פ"ז ה"ב) מובא המאמר: "אמר מבית המנווע. מה בית המנווע משיכניס וראשו ורבו, אף ע"ז משיכניס וראשו ורבו". מכאן שהדבר נלמד מפסוק בתורה לאורה ונאה כאילו הטומאה מדאוריתא היא. אמנים מהשקל ואטריא שם בסוגיא מוכח שהפסוק הוא רק אסמכתא. ר' למשל יפה עניינים שם במקומו. וכן כתב הרמב"ם (הלכותiar אבות הטומאות פ"ז הל' א) וזו"ל "טומאת ע"ז מדברי סופרים ויש לה רמז מן התורה". אלא כדי לזכור טומאה דרבנן זו שונה היא משאר דין טומאה שהם ג"כ מדרבנן, בעוד שבשאר הדינים הטומאה עצמה מקורה מדאוריתא ובמקרים מיוחדים רבנן החמירו, לטומאה זו אין שום מקור מן התורה. בעצם מהויה היא מדרבנן (עיין גם שבת פ"ג הל' ו חולין ככח ע"ב). אין ספק שהטעם לדין זה היא בכדי להרחיק את היהודי מע"ז.

ב. חז"ן מענין הטומאה יש עוד טעם איסור כניסה לבתי אלילים. (ראה ע"ז מה ע"ב המשנה והגמרא שם). הדיון מובא בי"ד ס"י קמ"ב ס"ט. "הטומאה" שבה דינים במשנה אינה מזכרת שם שהרי דין טומאה וטהרה אינם נוהגים בזמןינו שככלנו טמא מתים אנו. האיסור הוא בכלל ההנאה שמקבלים מן הע"ז. בסוגיא שם במס' ע"ז הנידון הוא בצל האשירה. הדיון שצל ע"ז אסור בהנאה

8. ואין בזה לומר שלא היו חילוקי דעתות בין הרב והתלמיד. ראה מכתבו של הגראי^י ויינברג שפרסמתי ב Shapiro, "Rabbi Jehiel Weinberg on the Limits of Halakhic Development," *Edah Journal* 2:2 (2002).

9. תודתי נתונה לר' ראוון זינגר שהמציא ליidi את תשובה הגרא"ב, ולרב דב ברקוביץ, בנו של הגרא"ב, על נתינת רשות לפרסם אותה. בכמה מקומות הוסיףתי את מראוי המקומות המדויקים כשהיו חסרים בכתבי^י.

מלך שפירא

מז

גם בתוך בית האليل לומדים מהסוגיא במס' פסחים כו ע"א, מפלוגתא של אבי ורבה, בדין "לא אפשר ומכוין" אבי מביא ראייה לשיטתו מרוב יוחנן בן זכאי שהיה יושב ושונה בכל היום ככלו בצלו של החיכל וזה היה מקרה של "לא אפשר ומכוין". ולזה השיב רבא: "שאני היכל דלתוכו עשו". והנהנת צלו שלא כדרך הנאותו היה. ומזה מוכח שם אפשר לדון באיסור הנאה של צל החיכל, בתוכו הנאה בודאי אסורה. וכן בית אלילים שא"כ בתוכו עשו. אמנם הדבר לא ברור לגמרי. התוס' במס' ע"ז מוכח ע"ב ד"ה לא ישם בצללה, וכן בפסחים שם, מסבירים: "ולא דמי לצלו של היכל (כלומר צל של אישורה שהוא אסור) דהתנס היכל לתוכו עשו, אבל אשירה עשויה לצל. א"ג חומרא דעתך"ם שאני" מהתירוץ השני משמע שהתוספות בעצמם לא היו מרווחים מתירוצים הראשונים. האם באמת סביר הוא לומר אשירה – עצם מהותה מוקדש לפולחן – לצל אשירה? ואם לא – אז הנאת צלה לא פחותה כל כך הנאה היא מהנאת צלו של החיכל. ואם זה כך, על אחת כמה וכמה בבית אלילים. איך יעלה על הדעת שהבנינים המפוארים שקיימים לכבוד הע"ז תוכם לצל עשו? נמצא[נו] למדים שלפי תירוצים הראשונים של התוספות רק באשירה יש אפשרות לחושש להנאת הצל, אבל בודאי לא בתבי אלילים. אמנם לפי התירוץ השני של האשירה אסור בהנאה, לא משום שהашירה לצל עשויה, אלא משום חומרא דעתך"ם, אז כמובן אין הבדל בין צל אשירה וצל בית האليلים. הנאת זה וזה אסורה משום חומרא דעתך"ם. על יסוד הבדל בתוצאות שני התירוצים שבתוספות, הדרישה, י"ד סי' קמב ס"ק ב, מפרש את דברי "הרמזים" המצווטים שם בב"י "שייש אסורים ויש מתירין". אלא שהධינן שם בדיון הצל שבחווץ, והראב"ד שהוא מקור הדיון בש"ע שם בענין "בתי אלילים" ג"כ דן רק בצל שבחווץ. אבל מדבריו כמו שהם מובאים בב"י (ונמצאים גם בנמי' בע"ז מוכח ע"ב) ומהטగנון שבו נכנסו לש"ע מוכח שלפי דעתו בית אלילים לתוכם עשויים והינו גם להנאת צל. ובזה אנו דנים. האם באמת אפשר לומר שההגנה נגד זריחת השמש היא אחת מדררכי הפולחן האليل? לכארה יש לנו ראייה שהתירוץ השני הוא העיקרי. בשאלת איסור הנאה שבצל צילה (של אשירה) אסור, צל צילה מותר . . . מפני מה צילה אסורה משום שהוא בהנאה". ועל זה מקשימים שם: "הרי החיכל הרי הוא אסור בהנאה ורבנן בגין זכאי יושב ושונה בצלו של היכל". ועל זה בא התירוץ: "הוי לית טמא, שלא משום שהוא אסור בהנאה". מפרש ה"פנוי משה": "כלומר דין זה הטעם, שלא שטעה מא משום חומרא דעתך"ם והוא וכו'". נמצא אפוא שלפי התירוץ הראשון של התוספות אנו מוכרים לומר שהבבלי והירושלמי חולקים זה על זה. שלפי הבבלי צילה של אשירה אסור בהנאה ולפי הירושלמי הוא מותר. אבל לפי התירוץ השני אין מחלה. גם לפי הבבלי צל האשירה אינו אסור משום שהנאה כזו נכללת באיסור הנאה של ע"ז. הוא אסור רק משום חומרא דעתך"ם. אין להקשנות שם כן למה לו לרבע להסביר לקשיות אבי "שאני היכל שלתוכו עשו", ולמה לא אמר כמו שהדברים נמצאים בירושלמי, שהנאות הצל אינה אסורה. הרי רבא

מיילין חביבין

בפיטחים משב ל��שית אבוי נגד שיטתו. ובאמת היה יכול להשיב כמו שהדברים נמצאים בירושלמי. אלא שתשובתו שהחיכל לתוכו עשוי יותר יסודי וככל כל מיini הנאות שאפשר ליהנות מהחיכל מחוץ לו ולאינה מוגבלת לטיב של אותה ההנאה המינוחת של הצל. אבל אין לומר מתייחסו שהחיכל ממש שהוא לתוכו עשוי. תוכו עשוי גם לצל. וכן הוא הדבר – להבדיל – בבתי אלילים. גם הם לתוכם עשויים, אבל אין הם עשויים לצל. זה שהרבנן גם מגן מפני חום המשמש אין בזה אפי' שמצו של עבודות אלילים.

באמת סבירה היא שיטת הירושלמי: כל הנאות האסורות – בין אם הן דרך הנאתן או לא – מהע"ז עצמה הן באות. אבל לא כן הנאת הצל. הבניין מכסה נגד השמש, וזה גורם לצל. הנאת הצל היא לכורה דבר שאין בה ממש. היא הנאה נתטיבית שמעצמה קימת כשאין שם. בית האليل רק גורם לזה. אין זה רק בעלמא של הנאה שנייה בה ממש מע"ז. מכאן שלפי תירוצים השני של התוספות אין מחלוקת בין הבהיר והירושלמי. בכך הוא קיבל אותו ע"פ האמת. ומוכחה אפוא שאיסור בית אלילים אינו מטעם הנאת הצל, אלא מחתה חומרא דעת"ז. (ר' הגהות הגרא"א במקומו שם שmock את המלה "צל" שבשו"ע סי' קמב ט"י, וקורא במקום "צל בית אלילים", "בית אלילים תוכו נגד פתחו תוך ארבע אמות אסור" וכו').

ג. האם יש לאסור מהנתה הנאה המראה שמקבלים כאשר מסתכלים בתמונות ופיטולים ושאר מיini מעשי אמנות שבבית אליל, שהוא באה מע"ז עצמה? נכון שהכללו הוא "קול ומראה וריח אין בהן משום מעילה". אמן רבא בפ' כל שעה (כו ע"א) מדיק: "מעילה הוא דיליכא הא איסורה איליכא". האם נאמר שהנהנות המראה בבית אליל יש איסור לכתחילה? אבל נראה למה באמת אין מעילה כאשר נהנים מן המראה שmagui לאדם מן הקודש? את זה הסביר רב פפא שם ואמր: "קול ומראה אין בהן משום מעילה, לפי שאין בהן ממש". וא"כ למה באמת מעילה הוא דיליכא, איסורה איליכא? לאור מדברי רב פפא משמע שאיפילו איסור אין בדבר. הוגם שיש מה לפלפל בשאלת זו, נזכיר את המלים ונאמר שעיל יסוד השקלה וטריא משמע שטעם האיסור שמעלה עשו בקדשים כמו שmoboa שם לפני זה שמעלה עשו בקדשי קדשים. לפי זה אין למדוד מזה שום איסור מראה בית אלילים, שהרי בהנאת המראה אין ממש. וממעלה שעשו בקדשים אין לנו הרשות להסיק חומרא חדשה של חומר ע"ז שאין לה יסוד בשום מקום בש"ס.¹⁰

10. העיר יידי הרב ראוון זינגר שדברי הגרא"ב צ"ע כי מפורש בשו"ע י"ד סי' קמב ס' טו ש"אסור לשמעו kali שיר של עבודה כוכבים או להסתכל בנוי עבודה כוכבים". קשה להניהם שהיתה העלמה מעינו הבודלה, שכן נ"ל שהגרא"ב סמך על מש"כ הש"ך ביר"ד שם ס"ק לג ו"ל: "פי' באלילים עצם שנעבדו אסור להסתכל בהן לראות נזין אבל צורות שנעו לנו ולא לעבוד מבואר בהו' והרא"ש דמותר". (עיין בתוספות, שבת קמ"ט ע"א, ד"ה ודיקוני, ורא"ש, שבת פרק מג סי' ב.) היהות והתמונה והפיטלים שנמצאים בכנסיות אינם נעבדים, אפשר לומר שלפי הש"ך אין איסור להסתכל בהם ולהינות מיפויים. אולי צ"ע כי לכורה העיקר הוא שנעשה

מלך שפירא

מט

ד. גם האיסור "לא תחנמ" שפירשו לא תתן להם חן (ר' ע"ז ב ע"א) לא מעنينנו הוא. מדובר שם על נתינת חן לעובד כוכבים עצמו ולא לע"ז. אלה הם דברי הרמב"ם (חל' ע"ז פ"י הל' ז): "וְכֵן אָסֹר לְסִפְר בְּשִׁבְחָן וְאֶפְלַיּוּ לְוֹמֵר כִּמָּה נָאָה עֲוֹבֵד כּוֹכְבִים זוֹ בְּצָרוֹתָנוּ, קָלׂ וְחוֹמֵר לְסִפְר בְּשִׁבְחָמָעָשָׂיו אוֹ שִׁיחָבֵב דָּבָר מְדֻבְּרֵיהֶם שֶׁנֶּאֱ וְלֹא תָחַנֵּם, לֹא יְהִי לְהָם חָן בְּעַינָּךְ. מִפְנֵי שָׁגָרָת הַדִּבָּק עַמּוֹ וְלִמְדּוֹד מְמַעַשֵּׂי הָרָעִים" ע"ב. כמובן שהשיך דוקא בענין של ייחסים אישיים של יידידות בין היהודי והעובד כוכבים, ולא בקרבה של כניסה לבית אליל.

2. ועכשיוណון בשאלתך בענין החדרכה למוקומות הקדושים של הנצורות בא"י. האם בכלל מותר להכנס לאותם המוקומות? האם יש חשש שיוחדים יושפעו מהפואר והפיקול של הכנסיות במובן הדתי של נתיה לצד הנצורות? האם יש לשים לב בחחלהת הפסק של מקומות אלה יש אופי היסטורי בתולדות א"י, והמקורים באים לשם מתוך "סקרגנות מדעית" בלבד? ראשית כל, ע"פ רוב הראשונים הנצורות אינה בכלל ע"ז. ר' למשל, דעתו של הר"ת (בכורות ב ע"ב, ד"ה שמא יתחייב לו שבועה) זול התוספות: "עוד פריש ר"ת בזמן זהה כוונן נשבעין בקדושים ואין תופסין בהם אלהות ואע"פ שמדוברין עמהם שם שמים וכונתם לדבר אחר מ"מ אין זה שם עכו"ם כי דעתם לשם עווה שמים וארץ". הם כן משתפין ש"ש ודבר אחר אבל בגין לא הוזהר על זה. (ר' גם סנהדרין סג ע"ב). הר"ן סוף פ"א דמס' ע"ז מסכים עם זה. וכן הוא דעת הרואה שם במס' בכורות (וכן גם במס' סנהדרין שם). עיין גם בטדור או"ח סי' קנו בסופו שמביא את דעת רשי"י "שאין עכשו עו"ג". כמובן כוונתו למדינותו שבחן נמצאים היישובים היהודיים. וכן פוסק גם הרמ"א הלחא למעשה שם בא"ח. וא"כ האיסורים מסווג חומרא דעת ע"ז שאוטם בירורנו לעיל אינם קיימים בענין הכנסייה למוקומות הקדושים של הנצורות.

ואם לחוש להשפעה מהפואר וכו' של הכנסיות, אין ספק שעם ישראל כבר התגבר על יצר הרע של ע"ז לפני הרבה דורות. בפרט לגבי הנצורות שמננה סבלנו במשך מאות שנים, ברור שרובא דרובא של העם אינו מרגיש אפילו שמע של נתיה בכיוונה. המצב היה שונה לגמרי ימי הבינים. יהודים היו תחת לחץ מתמיד מצד הכנסייה להתנצר. ע"י ההתנצרות היה קל להמלט מהרדיפות וההורג. במצב כזה אפשר להבין שיוחדים שבאותם הימים בקרו בכנסיות היו – ואיפלו ללא יודעין – פתוחים לפיתוי תמידי, וכן היה חשש שיושפעו מכל הפואר והעוישר של הכנסייה. שונות המצב היום ביסודה. המיעוטה דמיונית של יהודים שהיו מוצאים איזה שהוא טעם בנצרות, כמו למשל החוג הציג של "יהודים למען ישר" באורה"ב, אינם מושפעים כלל מהפואר והפיקול שבכנסיות. דוקא הפואר והקשר בו בחיים המודרניים הוא מעין גועל נפש בשביבם.¹¹ בעיותיהם נובעות

לוני משא"כ בנד"ד שנעשו לכבוד קדושי הע"ז.

11. הרב זינגר ה"ל העיר בצדק שיש להבין את דבריו של הגרא"ב ע"פ מש"כ בספרו *הילך Faiif*, After the Holocaust (New York: Ktav, 1973)

מילין חביבין

ממצב התרבות הנחשלת של הזמן החדש. ולבסוף האינטראס באופי ההיסטורי של המקומות בשביל תולדות א"י מזכיר המשנה בפ' כל החלמים (משנה ד) שר"ג נשאל איך הוא רחץ במרחץ של אפרודיטי הלא כתוב בתורתכם "ולא ידק בידך מאומה מן החרטם". תשובה של רבן גמליאל היתה: "אני לא באתי בגבולת, היא באתה בגבולי". ושניתה: "אין אומרים נעשה מרחץ לאפרודיטי לנו, אלא אומר נעשה אפרודיטי נוי למראץ".

על אחת כמה וכמה שאין לנו להמנע מחקר בתולדות א"י משום שהנוצרים באו בגבולנו. מכל הטעמים הנ"ל נדמה לי שאין שום חשש אייסור לבקר במקומות הקדושים של הנוצרים מתוך התעניינות ההיסטורית, או אומנותית או מדעית, ומכל"ש בא"י.

וה' ישמרני משגיאות.

ל"ז לעצמאות עם ישראל בארץו

אליעזר ברקוביץ

אם נבין את הנצרות כפי שותיאר אותה הגרא"ב בספרו, א"א לשום יהודי שפני בדעתו למצוא חן בה.